

**Onderzoeksrapport M SEN Autismespecialist
Begeleid door Ilonka I.M. van der Sommen MA**

**Betty Stevens
Smiskensstraat 12, 2300 Turnhout
België
luytsstevens@hotmail.com
bluyts@cello-zorg.nl**

Studentnummer 2130250

Logopedist Zorginstelling Cello, Haaren

**Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
Fontys Hogescholen Tilburg**

Turnhout, 2009-2010

MAAKT DE B KWADRAAT ZIJN NAAM WAAR?

OP ÉÉN LIJN

Inhoudsopgave

• Voorwoord	p2
• Samenvatting	p3
• Inleiding	p4
• Hoofdstuk 1: Doel van het onderzoek	p5
1.1 Handelingsverlegenheid	
1.2 Wat heb ik onderzocht?	
1.3 Wie heb ik onderzocht?	p6
1.4 Hypotheses	
• Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	p8
2.1 Verstandelijke beperking en autisme	
2.2 Cello	p9
2.3 De B ²	p10
2.4 De communicatie	p11
2.5 Coaching	p13
• Hoofdstuk 3: Methode	p14
• Hoofdstuk 4: Resultaten	p16
4.1 Interview van collega's	
4.2 Interview van psychologen en orthopedagogen	p17
4.3 Feedback van begeleiders	p18
4.4 Observaties	p19
• Hoofdstuk 5: Conclusies en discussie	p21
• Hoofdstuk 6: Aanbevelingen	p24
• Nawoord	p25
• Reflectie en evaluatie	p26
• Literatuurlijst	p27
• Bijlage	p29

Voorwoord

Het voorwoord van een onderzoeksverslag is een goede gelegenheid om iedereen te bedanken die me geholpen heeft tijdens de studie en meer bepaald bij het onderzoek zelf.

Er zijn heel wat mensen die ik graag wil bedanken. Allereerst is er mijn gezin dat me gestimuleerd heeft om aan de studie te beginnen. Ze hadden altijd een luisterend oor voor wat ik te vertellen had en hielpen me daardoor ook door te zetten.

Ik had met hen een goed team bij elkaar voor het nalezen en de correcties, en voor de layout en de uiteindelijke vormgeving. Ook de schoonkinderen heb ik ingeschakeld om een kritische blik te werpen op mijn onderzoeksverslag. Dat zij dit hebben willen doen betekent veel voor mij.

Mijn kleinzoon kon als geen ander zorgen voor de nodige afleiding en ontspanning. Op de tijd met hem en met de kinderen heb ik nooit beknibbeld, want die is me veel te veel waard.

Daarnaast denk ik ook aan de organisatie waarvoor ik werk. Naast de geboden faciliteiten kreeg ik de medewerking van heel wat begeleiders, clustermanagers, collega logopedisten, psychologen en orthopedagogen. Hun geïnteresseerde vragen waren altijd welkom.

Een bijzondere dank gaat uit naar mijn directe collega aan wie ik steeds kon vragen mee te denken en met wie ik interessante discussies kon houden.

Wie ik zeker niet wil vergeten zijn de docenten en alle andere mensen met wie ik via de opleiding in contact ben gekomen, in het bijzonder mijn supervisor. Naast de inhoudelijke verdieping heb ik heel wat meegekregen om een betere professional te zijn, die sterk in haar schoenen staat en nog meer kan betekenen voor de mensen met autisme.

Tenslotte gaat mijn dank ook uit naar de, stuk voor stuk heel bijzondere mensen met autisme, met wie en voor wie ik mag werken. Ik doe dit nog steeds met veel inzet en plezier.

Betty Stevens
Juni 2010

Samenvatting

Al meer dan 30 jaar werk ik als logopedist binnen de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Mijn taak heeft in de loop van de jaren een hele evolutie gekend. Dankzij de totale communicatie bleken mensen met een verstandelijke beperking goed geholpen te kunnen worden in hun communicatie. Voor één groep mensen was deze manier van werken ontoereikend, namelijk de mensen met autisme. Het feit dat ik niet het gevoel had hen te kunnen helpen, heeft me ertoe aangezet me in autisme te gaan verdiepen. Steeds meer heb ik me toegelegd op het verbeteren van de communicatie van en met mensen met autisme.

Omdat ik het zo belangrijk vind dat teams goed aansluiten bij het communicatieniveau en de communicatievorm die bij een persoon met autisme past, heb ik gekozen mijn praktijkonderzoek te richten op een instrument dat hierbij probeert te helpen, namelijk de B². Een goede afstemming m.b.t. de communicatie blijkt in de praktijk niet eenvoudig te zijn. Via een procesevaluatie ben ik nagegaan of de investering die het gebruik van het instrument vraagt, de moeite waard is.

Ik heb de B² 3 keer afgenomen bij 2 verschillende teams en ben bij de begeleiders die hem ingevuld hebben en bij de personen die hem weleens afgenomen hebben, nagegaan wat hun indrukken zijn. Ik heb ook begeleiders geobserveerd voor en na de afname van de B².

Daarnaast heb ik mijn eigen bevindingen gelegd.

Samengevat kan gezegd worden dat de B² door iedereen als een waardevol instrument gezien wordt. Het zorgt ervoor dat mensen zich meer bewust worden van hun communicatie en dat ze met elkaar gaan afstemmen. De tijdsinvestering wordt als belangrijkste nadeel gezien. Wanneer de voordelen tegen de nadelen afgewogen worden, kan besloten worden dat de tijdsinvestering echt wel de moeite waard is.

Ik kan het gebruik ervan zeker aanbevelen.

Inleiding

Een van de moeilijkste aspecten binnen mijn werk als logopedist op Cello, is het ondersteunen van begeleiders die werken met een persoon met autisme, bij het – op een eenduidige manier – communiceren met deze persoon. Belangrijk hierbij is niet dat ze altijd allemaal hetzelfde doen, maar wel dat ze aansluiten bij het communicatieniveau en de communicatievorm(en) die het best begrepen worden door de communicatiepartner met autisme. Om dit te bewerkstelligen zet ik allerlei middelen in zoals het ter plekke coachen van begeleiders, het maken van opnames waarop te zien is hoe het dagprogramma en het werkschema gebruikt worden, het maken van schriftelijke handleidingen en scoreformulieren. Daarnaast gebruik ik al verschillende jaren de B². Ik zet het middel ook in om begeleiders meer inzicht en houvast te geven, kortom als middel tot professionaliseren op de inhoud.

Voor mijn gevoel is dit instrument zeker waardevol in de beeldvorming rond een cliënt, maar of het in de praktijk ook werkelijk bijdraagt tot eenduidigheid in de communicatie is voor mij maar de vraag.

Toen ik vorig jaar een aankondiging kreeg voor de cursus “Opzetten communicatiesysteem” die gegeven werd door Steven Degrieck van Autisme Centraal, zag ik dat één van de onderwerpen die aan bod zou komen het motiveren en het op één lijn krijgen van begeleiders was. Vooral naar dat onderwerp was ik erg benieuwd. Alle tips op dat gebied kon ik zeker gebruiken. Tijdens de cursus werd, toch wel tot mijn verbazing, de B² genoemd als belangrijk middel om dit doel te bereiken. Ik weet dat het een doel is van dit instrument, maar wordt dit doel ook bereikt? Bovendien is het instrument niet meer zo nieuw en ik had de indruk dat het ook niet meer zoveel werd gebruikt.

Zijn er dan geen andere middelen om dit doel te bereiken?

Wanneer in het traject wordt de B² dan het best ingezet, en wat is het vervolg?

Daarnaast merkte ik ook dat mijn collega's die een aantal jaren geleden samen met mij de B² cursus hadden gevolgd dit instrument nooit gebruiken. Hoe komt dat? Wat vinden zij van dit instrument? Ligt de oorzaak in het instrument zelf of hebben zij andere middelen die ze liever en gemakkelijker gebruiken?

Een volgend aspect dat meetelt is het feit dat het invullen van een B² formulier en het organiseren van een bijeenkomst voor de bespreking ervan een hele tijdsinvestering vraagt waar ook heel wat financiële middelen voor nodig zijn. Is het die investering waard?

Zelf heb ik ook een aantal bedenkingen bij dit instrument. Deze wil ik graag formuleren en naast de indrukken van de begeleiders leggen die hem moeten invullen en bespreken. Ik wil ook van de gelegenheid gebruik maken om bewust na te denken bij de redenen die voor mij gelden om de B² wel of juist niet in te zetten en te evalueren wat ik tot nu toe met het instrument heb gedaan.

Hoofdstuk 1: Het doel van het onderzoek

1.1 Handelingsverlegenheid

Begeleiders ondersteunen bij het eenduidig communiceren met mensen met autisme vind ik niet eenvoudig. Cliënten worden al gemakkelijk door 10 tot 14 verschillende mensen begeleid. Ondanks de middelen die ik inzet om ervoor te zorgen dat ze aansluiten bij de communicatiemogelijkheden van de cliënt, merk ik in de praktijk dat cliënten nog vaak overschat worden in hun mogelijkheden om gesproken taal te begrijpen. Er zijn verschillen in de manier waarop begeleiders met hen communiceren en dagschema's worden niet door iedereen op de juiste manier of inconsequent gebruikt. Daarom blijf ik, als indirecte begeleider, behoefte hebben aan goede middelen die ik kan gebruiken om de directe begeleiders te ondersteunen in de communicatie met de cliënten met autisme.

1.2 WAT heb ik onderzocht?

Het **doel van het onderzoek** of de reden waarom ik dit onderzoek heb gedaan, is omdat ik er, samen met de begeleiders zelf, voor wil zorgen dat er met mensen met autisme gecommuniceerd wordt op een manier die optimaal bij hun mogelijkheden aansluit.

Als ik weet dat de B² mij hier goed bij kan helpen, kan ik dit instrument systematischer en bewuster inzetten. Ik kan mijn collega's, de psychologen en de orthopedagogen die hetzelfde doel nastreven ook aanraden het instrument te gebruiken.

Het **doel in het onderzoek** of de centrale vraagstelling (Harinck, 2002) wordt verwoord in de onderzoeksvraag. Ik wil graag weten wat ik aan de B² heb om mijn vooropgestelde doel te bereiken.

Samengevat klinkt mijn **onderzoeksvraag** als volgt:

Op welke manier draagt de B² bij tot eenduidigheid in de communicatie van begeleiders met cliënten met een verstandelijke beperking en autisme op Cello, wanneer ik deze als logopedist en autismspecialist hiervoor inzet?

De **subvragen** die ik daarbij heb zijn:

- Kan ik met de B² woon- en activiteitenbegeleiders ondersteunen om dagschema's eenduidig in te zetten bij mensen met een verstandelijke beperking en autisme?
- Brengt de investering in tijd en middelen die het gebruik van de B² vraagt aan de organisatie, aan de begeleiders en aan mijzelf voldoende op? Onder voldoende versta ik:
 - Dag en werkschema's worden meer en beter gebruikt.
 - De beeldvorming m.b.t. communicatie is duidelijker.
 - Het nut van visualisatie wordt beter begrepen.
- Wat is de feedback van de personen die de B² hebben ingevuld en aan de bespreking hierover hebben deelgenomen?
- Wat zijn mijn eigen indrukken bij het gebruik van het instrument?
- Welke andere instrumenten worden er op Cello nog meer gebruiken die hetzelfde resultaat kunnen bewerkstelligen?
- Op basis waarvan wordt voor het ene of het andere instrument gekozen?

1.3 WIE heb ik onderzocht?

De personen die ik heb onderzocht zijn woon- en werkbegeleiders die op Cello werken met mensen met autisme en een verstandelijke beperking. Hierbij werd gewerkt met de hele teams van een woongroep aangevuld met de activiteitenbegeleider of begeleiders van de betreffende persoon.

Uitgangspunt was het woonteam; hierbij werden de activiteitenbegeleiders die werken met een bepaalde cliënt toegevoegd. Binnen alle teams werken mensen met verschillende opleidingsniveaus en een verschillende mate van kennis van autisme. Een aantal van deze professionals werd geobserveerd. Er werd gebruik gemaakt van video-opnames die na de opname met hen werden bekeken en besproken.

De geobserveerde personen hebben zich hiervoor vrijwillig opgegeven. Toevallig ging het om drie verschillende soorten begeleiders: één ervaren activiteitenbegeleider met HBO diploma, één ervaren woonbegeleider met een opleiding tot zorgassistent en een pas beginnende HBO verpleegkundige die nog geen ervaring had met het werken met dagschema's.

Er werden B²lijsten ingevuld voor 3 cliënten:

- 2 daarvan wonen in dezelfde woongroep. Het betreft een groep mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking. Ze vertonen allen ernstig probleemgedrag. De meeste, waaronder beide personen waarvoor vragenlijsten werden ingevuld, hebben ook autisme. Ze wonen op een woning op een beschut terrein. Het betreft een zeer ernstig verstandelijk beperkte man, die niet verbaal is en die communiceert op sensatieniveau, en een vrouw met een cognitieve en verbale leeftijd van 2;6 jaar.
- 1 cliënt woont in een woning in het dorp. In deze woning woont een groep volwassen mensen met een matige tot lichte verstandelijke beperking. Er is maar één bewoner met autisme, namelijk degene waarvoor de B² werd afgenomen. Het betreft een man met een ontwikkelingsniveau van 4 jaar. Zijn verbale leeftijd zit tussen 3 en 3;6 jaar.

Aan het hele team en aan de activiteitenbegeleiders werden vragen gesteld over het instrument B². Er werd naar hun indrukken en naar hun mening gevraagd over het invullen van de lijsten, over de bespreking van de resultaten en over wat het hen opgebracht had.

Daarnaast werden mijn collega's logopedisten en een aantal psychologen en orthopedagogen, die ook de B² cursus hebben gevolgd, geïnterviewd. Van hen wilde ik graag een antwoord krijgen op de laatste twee subvragen, namelijk "Welke andere instrumenten worden er op Cello nog meer gebruiken die het zelfde resultaat kunnen bewerkstelligen?" en " Op basis waarvan wordt voor het ene of het andere instrument gekozen?".

1.4 Hypotheses

De hypotheses waarvan ik uitgegaan ben bij mijn onderzoek waren de volgende:

- De B² is een goed instrument om tot beeldvorming m.b.t. de communicatie van en met een cliënt te komen.
- De B² wordt ook door begeleiders gezien als een goed instrument om tot beeldvorming te komen.

- Begeleiders krijgen een beter zicht op hun eigen communicatie.
- Begeleiders proberen zich aan te passen n.a.v. de zelfreflectie, maar hebben hierbij bijkomende hulp nodig.
- Begeleiders vinden de B² een ingewikkeld instrument. Veel vragen lijken op elkaar en de verschillen daartussen zien is niet zo gemakkelijk voor de gemiddelde begeleider.
- Begeleiders vinden het invullen van de lijst tijdrovend.
- Direct resultaat op het juiste gebruik van de “georganiseerde communicatie” is er niet of slechts beperkt.
- Om het instrument te kunnen inzetten is heel goede kennis van alle aspecten van communicatie bij mensen met autisme nodig.
- Ik gebruik het instrument omdat ik de kennis bezit om het instrument goed te gebruiken en omdat ik minder thuis ben in het gebruik van bv. video-interactie begeleiding of andere middelen. Met een team in gesprek gaan over communicatie vraagt ook de nodige ervaring met het werken met teams. Deze bezit ik en kan ik ook inzetten.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk komt de theorie aan bod die de begrippen waarover ik het in dit onderzoek zal hebben verklaren en die de basis vormt van mijn praktijkvraag.

Op welke manier draagt de B² bij tot eenduidigheid in de communicatie van begeleiders met cliënten met een verstandelijke beperking en autisme op Cello, wanneer ik deze als logopedist en autismespecialist hiervoor inzet?

2.1 Verstandelijke beperking en autisme.

In mijn onderzoeksvraag wordt gesproken over cliënten met een **verstandelijke beperking en autisme**.

Kraijer (2004) geeft aan dat het hierbij gaat om

- twee principieel verschillende beperkingen. De eerste vooral met een tekort-, de andere vooral met een stoorniskarakter
- beide zijn algehele ontwikkelingsbeperkingen, wat wil zeggen dat ze zich vroeg in de ontwikkeling manifesteren en – zeker in combinatie- volledig zelfstandig functioneren in de weg staan
- beide vanwege hun sterk verschillend karakter en hun verschillende consequenties in de bejegening, apart benoemd, geclassificeerd en gediagnosticeerd moeten worden

Voor de definitie van **verstandelijke beperking** refereer ik naar de DSM-IV, Diagnostic and statistical Manual of Mental Retardation (APA, 1994).

- Verstandelijk duidelijk onder het gemiddelde functioneren: een IQ van ongeveer 70 of lager bij een individueel toegepaste IQ-test.
- Gelijktijdig aanwezige tekorten in of beperkingen van het huidige aanpassingsgedrag op tenminste twee van de volgende terreinen: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruik maken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid.
- Begin voor het achttiende jaar. (Kraijer, 1998)

De gedragsdefinitie van **autisme** klinkt als volgt:

Autisme is een pervasieve ontwikkelingsstoornis op basis van een organisch neurologisch defect. Bij autisme gaan specifieke stoornissen op het gebied van communicatie, sociale interactie en verbeelding en cognitieve stijl samen. Dit geschiedt onafhankelijk van het cognitief niveau. Erbij kunnen opvallende gedragskenmerken zijn zoals weerstand tegen verandering, sterke drang tot stereotypieën, routines, starheid en letterlijkheid. (Verpoorten, 2007)

Een autismespectrumstoornis komt relatief frequent voor bij mensen met een verstandelijke beperking. Er zijn indicaties in de richting van 25 procent (De Bilt, 2003).

Yvette Dijkshoorn (2008) spreekt van 1 op 3 tot 4 mensen binnen de intramurale zorg in Nederland.

Bij 40 tot 80 procent van de mensen met een ASS is er ook sprake van een verstandelijke beperking (Kraijer, 2004). Bij hen is de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling niet alleen achtergebleven, maar ze wijken bovendien af van de normale ontwikkeling. Handelingsverlegenheid bij de betekenisverlening door het cliëntsysteem is een veel voorkomend verschijnsel. Interacties kunnen een sterk negatief karakter krijgen met gedragsproblemen en uitzichtloze situaties als gevolg. (Mevissen, 2005)

2.2 Cello

Binnen de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, en meer specifiek op Cello, waar ik werk, wordt er gesproken over **cliënten**. Zij zijn de mensen aan wie Cello zorg biedt. **Cello** is een organisatie voor mensen met een verstandelijke beperking in het noordoosten van Noord-Brabant en het zuidwesten van Gelderland. Jong en oud kunnen hier terecht voor wonen, werken en vrijetijdsbesteding maar ook voor bijvoorbeeld (ambulante) begeleiding, behandeling, logeren of het volgen van een cursus. Cello heeft ruim 2400 medewerkers en ongeveer 1750 cliënten.

De taak van een **begeleider op een woongroep** wordt in taakomschrijvingen samengevat als volgt geformuleerd:

- zorgen voor persoonlijke verzorging en ondersteunen van de cliënt in zijn vrije tijd en eventueel bij huishoudelijke werkzaamheden en financiën
- een bijdrage leveren aan het woon- en leefklimaat van de cliënten en bijdragen tot een positieve ontwikkeling van het werkklimaat
- contacten onderhouden met collega's, behandelaars en vertegenwoordigers en/of verwanten van de cliënten.

Een **activiteitenbegeleider of begeleider dagbesteding** in de zorg organiseert passende activiteiten voor cliënten. Het doel is hun dagbesteding of werk op een zinvolle en plezierige manier in te vullen.

De **logopedisten binnen Cello** hebben bij cliënten met een verstandelijke beperking en autisme de volgende taak: uitvoeren van communicatieonderzoek en van indirecte behandeling.

De logopedisten op Cello hebben de volgende productomschrijving van **communicatieonderzoek**:

- Observatie van dagelijkse communicatie.
- Analyse van de communicatie volgens het multidimensioneel model van Roger Verpoorten. Dit model werd door hem ontwikkeld om een beter zicht te krijgen op de ongewone ontwikkeling van communicatie bij mensen met autisme. Een artikel over het multidimensioneel communicatiemodel werd gepubliceerd in het Nederlands Tijdschrift voor Zorg aan verstandelijke gehandicapten in juni 1996.
- Specifieke tests zoals de ComVoor, test ter bepaling van het communicatieniveau en de communicatievorm (Verpoorten, Noens & Van Berckelaer-Onnes, 2004, herziene versie 2007) en tests ter bepaling van het taalniveau. De **Comvoor** is een handelingsgericht instrument dat een nauwkeurige indicatiestelling van communicatieve interventies beoogt. Het gaat daarbij met name om ondersteunende communicatie. De ComVoor richt zich op twee kernvragen: welke middelen zijn

geschikt om de communicatie te ondersteunen en op welk niveau van betekenisverlening kunnen de middelen worden ingezet.

Er wordt gebruik gemaakt van videoanalyse. De videobeelden worden door mij als uitvoerder van het onderzoek bekeken en geanalyseerd volgens de verschillende dimensies van communicatie.

Onze productomschrijving van **behandeling** is:

- Ontwikkelen van een ondersteunend communicatiesysteem
- Ondersteunen bij het aanleren van het systeem
- Ondersteunen bij het in gebruik nemen van het ondersteunend communicatiesysteem
- Ondersteunen bij het aanpassen van de communicatie van alle communicatiepartners
- Ondersteunen bij het aanleren van expressieve vaardigheden

Er wordt gewerkt vanuit de principes van TEACCH (Mesibov,Shea and Schopler,2004). TEACCH is geen vast omschreven programma. Algemene strategieën worden toegespitst op deze cliënt in deze omgeving (Mevissen, 2005). Organiseren van ruimte, tijd, activiteiten en van relaties vraagt dus om maatwerk. Hierbij en meer specifiek bij de communicatieve aspecten die ermee gepaard gaan, bieden wij ondersteuning.

Het ondersteunen bij het aanpassen van de omgeving, en meer specifiek van de communicatieomgeving behoort tot onze taken. Het TEACCH programma benadrukt hoe belangrijk het is dat de fysieke omgeving voorspelbaar en niet-bedreigend wordt gemaakt. Allerlei factoren in de dagelijkse omgeving kunnen een invloed hebben op het vermogen om te communiceren. Ook de interactiestijlen die de communicatiepartners gebruiken horen daarbij.(Bogdashina, 2006)

Visuele systemen zijn erg nuttig voor mensen met autisme zowel om dingen te begrijpen als om zichzelf uit te drukken. (Bogdashina, 2006)

Naast het onderzoeken welk systeem het best bij iemand aansluit, ondersteunen we hen en hun begeleiders bij het aanleren en gebruiken ervan.

2.3 De B²

De B² is een instrument voor zelfreflectie. Het is bedoeld om de omgeving aan te passen en geeft zicht op de communicatiestijl en het aanpassingsvermogen van de communicatiepartner van een persoon met autisme. Het instrument werd ontwikkeld in 2001 door Roger Verpoorten, Steven Degrieck, en Jos Valkenborg .

De B² bestaat uit een vragenlijst voor de begeleiders. Met deze vragenlijst kan de communicatiestijl van één begeleider t.a.v. een persoon met autisme individueel nagegaan worden. Het gaat dus niet over hoe iemand zijn communicatie aanpast aan autisme, maar hoe deze persoon zijn communicatie aanpast aan het autisme van deze persoon.

Een eerste doelstelling is gewoon even stilstaan bij de ‘eigen’ communicatie. Ook als de communicatie grotendeels gepland is d.m.v. dagschema's, werkschema's enz., zijn er nog heel wat momenten van ongeplande en onbewuste communicatie. De B² bevraagt deze ongeplande communicatie en staat stil bij de wijze waarop de geplande communicatie wordt gehanteerd.

Alle vormen van communicatie komen aan bod: concrete voorwerpen, alle vormen van afbeeldingen en gesproken taal in al zijn facetten van abstractie.

De B² bevat 2 handleidingen, vragenlijsten en een syntheseblad van waaruit de actiepunten kunnen worden geformuleerd. Een vragenlijst bestaat uit bijna 100 stellingen waarop met JA, SOMS of NEE geantwoord kan worden. De stellingen staan min of meer in volgorde van moeilijkheidsgraad.

De resultaten van de B² kunnen gekoppeld worden aan de resultaten van het communicatieonderzoek om te zien of de aangeboden communicatie begrepen wordt door de persoon met autisme.

De B² kan ook ingevuld worden voor meerdere personen met autisme uit iemands' omgeving. Dit helpt om meer zicht te krijgen op de algemene communicatiestijl van een begeleider. Tenslotte kan de B² ook ingevuld worden door alle begeleiders die met een bepaalde persoon met autisme werken. Samen op één lijn zitten is heel belangrijk. Binnen een instelling hebben personen met autisme al gauw omgang met een twintigtal verschillende begeleiders. Met behulp van de B² kunnen de verschillen in communicatiestijl aan het licht komen en kunnen er afspraken gemaakt worden. (Degrieck, 2001)

De naam B² is gebaseerd op het samenwerken tussen de verschillende begeleiders die betrokken zijn bij het leven van iemand met autisme. De directe Begeleider die dagelijks omgaat met de persoon met autisme en de indirecte Begeleider die vaak voor ondersteuning zorgt van de begeleiders. Een goede samenwerking en een open communicatie tussen hen heeft ongetwijfeld een meerwaarde voor de kwaliteit van de omgang met de persoon met autisme. Een meerwaarde die groter is dan de som van de delen, vandaar de B in het kwadraat.

2.4 De communicatie

Autismespectrumstoornissen worden gekenmerkt door een triade van stoornissen in socialisatie, communicatie en verbeelding. (Wing, 1996)

Dwars door deze triade van stoornissen heen lopen twee kernproblemen; er is sprake van beperkte intentionaliteit en symboolvorming. Deze twee facetten vormen de belangrijkste uitdagingen voor begeleiding en behandeling. (van Berckelaer -Onnes&Noens, 2004)

Belangrijke mijlpalen in de communicatieontwikkeling zijn dus:

- intentionaliteit

Kinderen worden zich bewust van het feit dat de signalen die zij uitzenden effect hebben op het gedrag van andere mensen. Zij gaan zich geleidelijk aan meer richten op de wereld om zich heen en het gedrag van andere mensen proberen te beïnvloeden.

Bij kinderen met autisme zien we dat dit niet automatisch verloopt. Wijzen doen ze vooral om iets te krijgen en niet zozeer om iets te delen. (van Berckelaer &Noens, 2004)

- symboolvorming

Begrip van symbolen ontwikkelt zich vanaf 11 tot 13 maanden. Aanvankelijk zijn gebaren, woordjes en spelhandelingen sterk gekoppeld aan een bepaalde context. Later zijn deze steeds minder afhankelijk van de context. Bij kinderen met ASS zien we dat symbolische gedragingen zowel in spel als in taal veel langer uitblijven of zelfs weer verdwijnen. (van Berckelaer&Noens, 2004)

De dubbele diagnose ‘autisme en een verstandelijke beperking’ impliceert een complexe communicatieproblematiek.

- vertraging door de verstandelijke beperking.
- verstoring t.g.v. het autisme.

Er is hierbij sprake van :

- Problemen met de verbale en de non-verbale communicatie.
- Een derde tot de helft beschikt niet of slechts heel beperkt over spraak.
- Bij sprekende mensen met autisme zijn er opvallende afwijkingen in het taalgebruik zoals echolalie, metaforen en neologismen, verwarring van persoonlijke voornaamwoorden en prosodische afwijkingen.
- Het taalbegrip is veelal beperkter dan op grond van de expressieve woordenschat kan worden verwacht.

De mate waarin mensen met autisme taal begrijpen wordt vaak overschat. In alle gevallen is de communicatie in de zin van wederkerigheid beperkt. (Noens& van Berckelaer, 2002)

De communicatiestoornis is één van de grote stressfactoren bij ouders. Veel gedragsproblemen bij mensen met autisme blijken het gevolg van communicatieve tekorten. (Noens&van Berckelaer, 2002)

Communicatieproblemen manifesteren zich bij mensen met autisme en een verstandelijke beperking vooral in een beperkte intentionaliteit en symboolvorming. Het cruciale punt is de bepaling van het niveau waarop de waarneming zich bevindt. Als communicatie op het juiste niveau wordt aangereikt, kan de communicatieve redzaamheid van mensen met autisme en een verstandelijke beperking aanzienlijk worden verbeterd.

Aansluiten bij het juiste communicatieniveau en de juiste communicatievorm gebruiken is daarom van essentieel belang.

Betekenisverlening en communicatie kunnen grofweg op vier niveaus geschieden:

- Sensatieniveau: hierbij staan de zintuiglijke ervaringen centraal.
- Presentatieniveau: hierbij wordt informatie in de concrete context waargenomen. Het leven wordt voorspelbaar in het hier en nu van de concrete situatie.
- Representatieniveau: nu wordt de verborgen betekenis, de verwijzende of symbolische functie van een voorwerp, afbeelding, gebaar of woord.
- Meta-representatieniveau: hierbij wordt de informatie die achter de primaire betekenis schuilgaat begrepen.

Alle mensen met autisme hebben moeite om het niveau van meta-representatie te bereiken. De overgangen van sensatie naar presentatie en van presentatie naar representatie worden door mensen met autisme en een verstandelijke beperking ook lang niet altijd gemaakt. Beschikken over spraak betekent niet automatisch dat hiermee op representatieniveau omgegaan kan worden. Kunnen benoemen van een foto of voorwerp houdt niet in dat hier ook een functionele betekenis aan gekoppeld kan worden. Op elke niveau is er echter wel communicatie mogelijk. (Noens en van Berckelaer, 2002)

Degenen die met autistische mensen communiceren moeten zelf hun manier van communiceren veranderen om een persoon met ASD te helpen bij het begrijpen en communiceren. De interactiestijl die we bij ieder persoon afzonderlijk gebruiken, is afhankelijk van hun perceptuele en communicatieprofiel.(Bogdashina, 2006)

2.5 Coaching

Bij het ondersteunen en begeleiden van begeleiders wordt adviserend en coachend te werk gegaan. **Coaching** vindt plaats op initiatief van een deskundige, een professional met zoveel ervaring en kundigheid dat hij een andere begeleiden kan. De coach richt zich op het nemen van eigen verantwoordelijkheid door de gecoachte langs de weg van de bewustwording.

Doelstelling is te komen tot zelfsturing. (Hendriksen, 2006)

Volgens Lingsma is coachen die stijl van begeleiden, waarbij anderen in beweging komen.

De coachrol is gericht op het ontwikkelen van zijn teamleden. Hij zorgt ervoor dat teamleden zowel individueel als in team optimaal kunnen functioneren.

Een coach houdt de teamleden een spiegel voor. Goede feedback en een goede vertrouwensband met de teamleden staat centraal. (Lingsma, 2000)

Hoofdstuk 3: De methode

Het praktijkonderzoek dat ik gedaan heb is een **procesevaluatie**. In een procesevaluatie worden gegevens verzameld als antwoord op vragen rond de feitelijke uitvoering van het handelen. Hierbij wordt het functioneren in de praktijk onderzocht. Het hoofddoel van procesevaluatie is:

- of feedback op de (juiste) uitvoering van het handelen
- of verbeteren van het handelen (Migchelbrinck, 2003, p 125)

Gezien ik geïnteresseerd ben in het feit of met de B² het vooropgestelde doel gehaald wordt en daarnaast in de manier waarop deze kan ingezet worden om hiermee dat doel te halen, ligt het voor de hand dat mijn keuze is uitgegaan naar deze vorm van onderzoek. Door deze keuze kon ik met mijn onderzoek de vraag ook breder beantwoorden dan wanneer ik bv. alleen via observatie het effect op een deelaspect van de communicatie zou hebben bekeken. Ik kon nagaan wat de invullers van de vragenlijsten ervan vonden . Ook wat er nodig is om op een goede manier van het instrument gebruik te kunnen maken kon ik nagaan en beschrijven. Hiervoor was het interview met mijn collega's en met de psychologen en orthopedagogen een goede ingang.

De procesevaluatie-variant waarvan hier sprake is, is een **programma-review**. Hierbij wordt de uitvoering van het handelen gevolgd en beschreven. De doelstelling van het maken van zo'n beschrijving is het bieden van inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van het "programma", in dit geval de B² om op grond daarvan tot een oordeel te komen. Een procesevaluatie uitvoeren kan op drie verschillende manieren. Er kan ook een combinatie van die drie manieren gebruikt worden. Er bestaat geen consensus over hoe dit het beste kan gedaan worden. (Migchelbrinck, 2003)

De methodes die ik gekozen heb zijn:

- veldonderzoek

Ik heb 3 begeleiders geobserveerd tijdens hun dagelijks handelen met de cliënt waarvoor de B² werd ingevuld. Ik heb meer bepaald de communicatie bekeken op het (juist) uitvoeren van het dagschema. Dit heb ik gedaan voor de afname van de B² en na het invullen van de vragenlijsten met daaraan gekoppeld de bespreking met het hele team. De B² werd afgenomen bij twee teams voor drie verschillende cliënten.

Het afnemen van de B² houdt in:

- Uitleg over het instrument en over de vragen tijdens een teambespreking.
- Invullen van de vragenlijsten door de begeleiders van wonen en van werken.
- Verzamelen van de vragenlijsten en invullen van de antwoorden op een syntheseslijst.
- Bespreken van de antwoorden waarop verschillend is geantwoord tijdens een B² bespreking met het hele woonteam en de activiteitenbegeleiders.

- **Reconstructie op afstand**(Migchelbrinck, 2003): de invullers van de vragenlijsten heb ik geïnterviewd na afloop van de bespreking van de B². Dit heb ik gedaan in de vorm van een

groepsinterview. Alle feedback gegevens over de lijst zelf en over de bespreking waren hierbij welkom.

Ook mijn collega logopedisten, de psychologen en de orthopedagogen van Cello heb ik geïnterviewd. Bij hen was ik geïnteresseerd naar de reden waarom zij de B² niet of wel gebruiken en wat zij denken nodig te hebben om hem wel te gebruiken. Zij konden mij ook informatie geven over andere middelen die door hen ingezet worden om hetzelfde doel te bereiken en op basis waarvan zij voor het ene of voor het andere kozen. Ook dit deed ik in een open interview en via een schriftelijke vragenlijst.

Door daarnaast mijn eigen indrukken en bedenkingen te plaatsen kon ik zorgen voor **triangulatie**. Triangulatie betekent letterlijk vanuit drie hoeken. Het betekent dat er vanuit verschillende invalshoeken naar een verschijnsel gekeken wordt. (Harinck, 2009)

In een onderzoeksverslag is het belangrijk te zorgen voor **anonymiseren**. (Harinck, 2009)
Geen enkele woongroep, cliënt, begeleider of andere medewerker wordt bij naam genoemd. Doordat op Cello veel cliënten kunnen passen binnen de beschrijving van de cliënten waarvan in dit onderzoek sprake is, is ook niet te achterhalen wie ze zijn.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten weergegeven die ik verkregen heb door de interviews en door de observaties. De antwoorden die ik kreeg tijdens de interviews, heb ik genoteerd zoals ik ze gekregen heb. Het gaat dus om de mening van de mensen aan wie ik de vragen heb gesteld.

4.1 Interview van collega's (Vragen zie bijlage p27)

Ik heb zeven collega's geïnterviewd. Drie van hen hebben zoals ik, de B² cursus gevolgd. Degenen die de B² cursus gevolgd hebben, hebben deze kort na het volgen van de cursus maar een paar keer gebruikt. Daarna niet meer. Als belangrijkste reden hiervoor wordt de tijdsinvestering genoemd. Wie de cursus niet heeft gevolgd, geeft aan het niet genoeg in de vingers te hebben om hiervan gebruik te kunnen maken.

De indrukken die ze zelf hadden waren wel dat het een bruikbaar instrument was om een beter inzicht in de (eigen) communicatie of die van het team te krijgen, maar om mensen op één lijn te krijgen, gebruiken ze liever ander middelen. Het kost veel tijd van alle partijen en het is hen onvoldoende duidelijk wat het rendement ervan is; ze weten niet wat het precies oplevert. Iets kunnen zien (video) en het erover hebben wordt fijner gevonden dan vanuit papier werken.

Feedback van de teams hebben ze niet gekregen. Wat de betrokken teams ervan hebben gevonden kunnen mijn collega's me niet vertellen.

Twee collega's denken ook dat wanneer een team niet op één lijn staat, er andere elementen spelen. De communicatie naar de cliënt vormt dan op zich niet het probleem. Hierop insteken heeft dan volgens hen geen zin.

De middelen die wel gebruikt worden zijn divers:

- Onderzoeksgegevens van de psycholoog of orthopedagoog en die van henzelf naast elkaar leggen en bespreken tijdens een teambespreking. Daarbij wordt ook videomateriaal besproken. Dit kunnen beelden zijn van het onderzoek of opnames die gemaakt werden tijdens dagelijkse activiteiten.
- De vragenlijst uit " En dan..en dan.." van Steven Degrieck (2007,p124) wordt gebruikt wanneer het, zoals hij het uitdrukt "niet lukt". Deze worden met het team besproken.
- Elementen uit de methode Jacques Heijkoop (1995) kunnen gebruikt worden. Begeleiders wordt gevraagd hoe ze iemands communicatieniveau inschatten. Op basis daarvan komt een discussie en afstemming tot stand.
- Videoanalyse: Individuele begeleiders worden gefilmd. Deze beelden worden eerst door de logopedist samen met deze begeleider besproken. Daarna wordt een stuk geselecteerd waarop te zien is dat de communicatie goed verloopt. Dit stuk wordt in de groep gebracht tijdens een bespreking. Samen wordt dus de succesvolle communicatiestijl bekeken. Deze manier van werken werd geleerd tijdens de Hanen cursus. De Canadese logopediste Ayala Manolson ontwikkelde de zogenaamde Hanen- methode: een methode om ouders van kinderen met communicatie- problemen

te ondersteunen. "Hanen" bestaat uit: een boek, en cursussen voor ouders, logopedisten en groepsleid(st)ers.(1996)

- Methode: “Eerst observeren, dan communiceren” van Granlund & Olsson, (1997). Granlund en Olsson bieden een theoretisch overzicht van de verschillende aspecten van communicatie en hoe deze worden beïnvloed door het cognitieve vermogen, de motoriek, de zintuigen en de omgeving. Ze ontwikkelden tevens een instrument met acht onderzoeksschalen, om de communicatiemogelijkheden en -beperkingen van personen met een verstandelijke handicap te beoordelen, alsook de communicatievoorwaarden. Daaraan gekoppeld doen ze suggesties over mogelijke aanpassingen en interventies inspelend op de communicatieve mogelijkheden van de cliënt en zijn achtergrond.

4.2 Interview van psychologen en orthopedagogen (Vragen zie bijlage p27):

Ik heb vijf psychologen en vier orthopedagogen geïnterviewd. Twee psychologen en drie orthopedagogen hebben de B² cursus gevolgd.

De psychologen of orthopedagogen die de B² cursus gevolgd hebben, gebruiken hem wel eens. De anderen kennen het instrument vaak niet.

De B² wordt m.n. in vastgelopen situaties gebruikt, om een beeld te krijgen van de communicatie van de medewerkers met de cliënt. Wanneer gemerkt wordt dat er door teamleden verschillend naar de communicatie wordt gekeken en er dus ook verschillend gehandeld wordt, wordt de B² ingezet. Hierdoor kunnen mensen bewust worden van de communicatie die ze inzetten en weten wat de cliënt nodig heeft.

Als belangrijkste nadeel van de B² wordt tijd genoemd. Afname van dit instrument vinden zij allen erg tijdsintensief. In vastgelopen situaties zouden mensen eerder geneigd zijn hier veel tijd en energie in te steken.

Het pakket schrikt af volgens twee geïnterviewde psychologen.

Om de afname goed te kunnen doen is kennis nodig en tijd. Ook het scoren kan niet zomaar aan iemand anders overgelaten worden. Je moet de opmerkingen van de invullers meenemen en je kunt er de interpretatiefouten bij het invullen uithalen.

De B² wordt een goed instrument gevonden m.n. in het bewustwordingsproces m.b.t. de eigen communicatie met een cliënt. Wanneer het instrument ingezet werd door de psycholoog of orthopedagoog, heeft het volgens hen duidelijk meerwaarde gehad. Het biedt mogelijkheden om in de beeldvorming in te zoomen op de communicatie.

De feedback die hierover is ontvangen was positief. Begeleiders vinden dat het heel veel duidelijk heeft gemaakt. Ook wat allemaal onder communicatie valt, wordt hiermee verhelderd.

Andere middelen die gebruikt worden om mensen op één lijn te krijgen m.b.t. de communicatie zijn:

- Video-interactietraining.
- Bespreken en naast elkaar leggen van onderzoeksresultaten.
- Bespreken van videobeelden

- Verschillende schalen o.a. de Vineland-Z (Nederlandstalige Vineland Adaptive Behavior Scales - survey-versie) Deze schaal geeft een beeld van de sociale redzaamheid van kinderen en jeugdigen met een verstandelijke beperking. Hier zitten echter niet zoveel vragen over de communicatie in.
- Intelligentie en andere profielen: AUTI-R Schaal voor vroegkinderlijk Autisme (van Berckelaer-Onnes & Hoekman, 1991), AVZ-R Autisme- en Verwante stoornissenschaal-Z-Revisie Kraijer, DISCO (Diagnostic interview for social and Communicative Disorders, ontwikkeld door Wing, 1996), ESSEON/SEO (Experimentele Schaal voor de beoordeling van het Sociaal-Emotionele OntwikkelingsNiveau, Hoekman, Miedema, Otten en Gielen, 2007).

4.3 Feedback van begeleiders:

Vierentwintig begeleiders hebben een B² lijst ingevuld.

Begeleiders vinden het invullen van de lijsten tijdrovend. Zij hadden hiervoor tussen ruim een half uur en ruim 1 uur nodig. Wie de lijst al eerder invulde en wie meer vertrouwd is met de begrippen die erin voorkomen, heeft minder tijd nodig dan wie hem voor het eerst te zien krijgt. In beide teams gaven 3 mensen aan dat vragen vaak een paar keer gelezen moeten worden voor ze echt begrepen worden. Veel vragen lijken op elkaar. Het is niet eenvoudig om de verschillen tussen de verschillende vragen te zien. Er moest ook heel erg nagedacht worden bij elke vraag. Daarom kozen twee onder hen om dit thuis te doen in alle rust.

Drie begeleiders storen zich aan het feit dat een aantal vragen niet van toepassing zijn voor de cliënt waarvoor ze de lijst invult. Bij twee van de drie bespreking werd dit door iemand vermeld.

De bespreking van de resultaten wordt als zinvol en verhelderend ervaren. Meer concreet gaven zij het volgende aan:

- Ze worden zich bewust van de manier waarop ze dingen doen.
- De verschillen tussen begeleiders komen aan het licht.
- Begeleiders horen verschillende verhalen van elkaar en kunnen van elkaar ook dingen opsteken.
- Ze zien in hoe belangrijk het kan zijn afspraken te maken.
- Knelpunten kunnen signaleerd worden.
- Prettig om te zien dat een team ook echt op dezelfde lijn kan zitten.
- Er worden concrete afspraken gemaakt n.a.v. de bespreking.
- Volgens een begeleider die ook al eerder een B² invulde, helpt het hen om op één lijn te staan.

Begeleiders vinden het fijn dat ze hun antwoorden kunnen verantwoorden.

Het onderwerp werd ook interessant gevonden en ze dachten hier ook iets van bijgeleerd te hebben.

Wat door de geïnterviewden als positief en als negatief wordt aangegeven en wat zij denken nodig te hebben om de B² te kunnen gebruiken, heb ik hierbij **schematisch** weergegeven.

	Negatief	Positief	Nodig voor afname
Logopedisten	- Tijd - Minder geschikt om op één lijn te komen - Niet duidelijk wat het oplevert	- Meerwaarde voor bewustwording communicatie	- Kennis en tijd - Cursus gevolgd hebben
Psychologen/ Orthopedagogen	- Tijd - Lange vragenlijst	- Meerwaarde voor bewustwording communicatie en beeldvorming - Positieve feedback van begeleiders	- Kennis en tijd - Cursus gevolgd hebben
Begeleiders	- Tijd - Lange vragenlijst - Ingewikkelde vragen - Niet alle vragen van toepassing	- Meerwaarde voor bewustwording communicatie - Afspraken maken en afstemmen - Knelpunten signaleren - Helpt hen op één lijn te staan - Interessant - Kunnen ervan leren	n.v.t.

Er zijn dus een aantal **parallelle**n te merken:

Negatief:

- de tijd
- de lange vragenlijst

Positief:

- Meerwaarde voor bewustwording communicatie
- Positieve feedback

Nodig voor afname:

- Kennis en tijd
- Cursus gevolgd hebben

4.4 Observaties

Voor elk van de cliënten waarvoor de B² is ingevuld, heb ik een begeleider twee keer geobserveerd gedurende een dagdeel. Het gaat dus in het totaal om drie verschillende personen die een keer voor de afname van de B² en een keer na de afname van de B² werden gevolgd. Dit werd gedaan tijdens een zelfde dagdeel. In twee gevallen ging dit van het opstaan tot en met het vertrek naar de dagbesteding, in het derde geval ging dit vanaf het vertrek naar de dagbesteding tot en met het terugkomen naar de woning. Ik maakte hierbij gebruik van video-opnames die ik na de opname met de gefilmde persoon heb besproken. Om welke personen het gaat, heb ik beschreven in hoofdstuk 1 (1.2)

Uit de observaties is gebleken dat er een verbetering was in het gebruik van het dagschema.

- De eerst geobserveerde begeleider heeft een dagschema in gebruik genomen. Dit deed zij op de correcte manier. In dit geval ging het om een dagschema met tekeningen die op representatieniveau gebruikt worden.
- De tweede begeleider ontdekte zelf een ontbrekend voorwerp en heeft dit aangevuld. De cliënt heeft voorwerpen, zowel voor overgangen binnen activiteiten als voor overgangen naar een nieuwe activiteit. Om naar de badkamer te gaan was er geen voorwerp. Bij de tweede opname werd hiervoor een washand gebruikt.
- De derde begeleider heeft de overgangen die alleen verbaal werden aangekondigd nu ook gevisualiseerd.

Deze cliënt heeft tekeningen die op presentatieniveau gebruikt worden. Voor de overgang naar dagbesteding en terug werden tijdens de eerste observatie geen tekeningen gebruikt. Bij de tweede observatie werden hiervoor wel tekeningen gebruikt.

Hoofdstuk 5: Conclusies en discussie

Met de kennis van de resultaten, kan ik terugkomen op de subvragen die ik me gesteld heb bij aanvang van het onderzoek. Deze ga ik één voor één behandelen.

1. Kan ik met de B² woon- en activiteitenbegeleiders ondersteunen om dagschema's eenduidig in te zetten bij mensen met een verstandelijke beperking en autisme?

Bij het eerste team werd kort na de afname een dagschema in gebruik genomen. Voorheen hadden ze er geen. Het besluit om dit te gaan doen was al genomen voordat de B² werd afgenomen. Tijdens de bespreking werden nog een aantal aspecten kortgesloten. Begeleiders kwamen zelf met vragen die tot een betere afstemming leidden.

Bij het tweede team was voor beide cliënten al een dagschema in gebruik. Een van deze cliënten begrijpt voornamelijk communicatie op sensatieniveau. De voorwerpen die voor hem een betekenis hebben en de uitgeschreven taakanalyses, worden trouw gebruikt door begeleiders. Zij waren zich echter niet allemaal bewust van het feit dat die voorwerpen, die ad hoc aangeboden worden, het dagschema vormen voor deze cliënt. Voor hen heeft de B² bijgedragen aan een stuk kennisontwikkeling. Zij zijn zich meer bewust geworden van de betekenis van de gebruikte voorwerpen voor deze cliënt. De inzet ervan bleek al heel aardig op één lijn te zitten. Het is op zich al prettig om deze vaststelling te kunnen doen. Ik kon het team hiervoor ook complimenteren.

Voor een enkele situatie ontbrak nog een voorwerp. Hierover werden afspraken gemaakt.

Voor de derde cliënt werd de B² ingezet op vraag van een begeleider. Haar indruk was dat er wel verschillen waren in het gebruik van het dagschema. Het feit dat deze cliënt steeds meer vragen ging stellen om duidelijkheid, maakte dat zij deze indruk had. Bij het bespreken van de antwoorden op de stellingen, kwam er geen verschil in het gebruik van het dagschema naar voor. Daarom zijn we verder gaan zoeken naar mogelijke oorzaken. Verschillen werden vooral gevonden in de geboden nabijheid en de beschikbaarheid van begeleiders. Naar aanleiding van de videobeelden werden er ook afspraken gemaakt om een paar overgangen die enkel verbaal werden aangekondigd, te visualiseren.

Samengevat is het antwoord op de eerste vraag: **ja, in alle gevallen heeft de B² geleid tot betere afspraken m.b.t. het dagschema.**

2. Brengt de investering in tijd en middelen die het gebruik van de B² vraagt aan de organisatie, aan de begeleiders en aan mijzelf voldoende op? Onder voldoende versta ik:

- *Dag en werkschema's worden meer en beter gebruikt.*
- *De beeldvorming m.b.t. communicatie is duidelijker.*
- *Het nut van visualisatie wordt beter begrepen.*

Voor het antwoord op deze vraag verwijs ik naar de bespreking van de observaties en de feedback van de begeleiders bij de resultaten, in hoofdstuk 4.

Samengevat is het antwoord op deze vraag: **ja, de investering brengt voldoende op.**

Drie observaties zijn natuurlijk maar erg weinig om tot echte conclusies te kunnen komen. Bovendien heeft het filmen en het bespreken van de beelden op zich ook een effect gehad. Door het observeren en bespreken van beelden te combineren met een B² bespreking, heb ik de sterkte hiervan ontdekt. Het ene vult het andere perfect aan. In de 3 gevallen werden bevindingen uit de observaties door de geobserveerde zelf ingebracht en besproken tijdens de B² bespreking.

In het Tijdschrift voor Orthopedagogiek vond ik een artikel over een vrij recent onderzoek. Er stond in dat training on the job, met verbale feedback evenals corrigerende feedback, in combinatie met in-service de voorkeur geniet bij het trainen van begeleiders in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking (van Oorsouw en Embregts, 2009).

3. Wat is de feedback van de personen die de B² hebben ingevuld en aan de bespreking hierover hebben deelgenomen?

Voor het antwoord op deze vraag verwijst ik naar hoofdstuk 4 (4.3)

4. Wat zijn mijn eigen indrukken bij het gebruik van het instrument?

Ik heb de B² al vaak gebruikt ondanks het feit dat er volgens mij een aantal nadelen aan vast zitten:

- De lijst is erg lang en er wordt dan ook heel wat gevraagd van begeleiders die hem moeten invullen. Bij het voorleggen van de vragenlijsten voel ik me enigszins bezwaard omdat ik weet dat zij hier heel wat tijd in moeten steken.
- De stellingen zijn op een ingewikkelde manier geformuleerd. Binnen groepen werken mensen met verschillende opleidingsniveaus. Het is dus zeker niet voor iedereen even eenvoudig om zich door de lijst heen te worstelen.
- De vragen geven gemakkelijk aanleiding tot verkeerde interpretaties. Dit geef ik ook altijd aan wanneer ik de lijsten verdeel onder de begeleiders. Ik vertel hen dat ze zich niet druk moeten maken over de interpretatieverschillen. Deze komen aan het licht bij het bekijken van de antwoorden.
- De tijdinvestering die het gebruiken van de B² voor een team komt voor mij in het totaal concreet neer op een 5 tal uren.

Ondanks de nadelen zijn mijn indrukken wel overwegend positief. Heel wat aspecten van de verbale en non-verbale communicatie komen aan bod. Op een enkele uitzondering na levert het een boeiende bespreking op die mensen aan het denken zet en die uitmondt in concrete afspraken.

Een belangrijk voordeel is volgens mij dat begeleiders zelf tot inzichten komen. Positief is ook dat niet het (probleem)gedrag van de cliënt centraal staat, maar wel het eigen gedrag in relatie tot die cliënt. Ik heb de B² in verschillende stadia van het begeleidingsproces ingezet, m.n. wanneer ik merkte dat er problemen waren in de afstemming en wanneer bleek dat niet iedereen goed op de hoogte was van de afspraken rondom de communicatie.

De afname van de laatste B² in het kader van dit onderzoek, gebeurde op vraag van een persoonlijk begeleider. Een aantal jaren geleden werd voor dezelfde cliënt ook een B² ingevuld. Haar ervaring was dat dit hen toen geholpen had op één lijn te staan m.b.t. de communicatie. Omdat er inmiddels heel wat personeelwisselingen waren gebeurd en er ook meer verschillen tussen hen waren ontstaan, vroeg ze mij nog eens een B² in te zetten.

Er zijn dus andere instrumenten die ook gebruikt worden met het doel begeleiders op één lijn te krijgen m.b.t. de communicatie.

Wat volgens mij **uniek** is bij de B² is het volgende:

- zowel de spontane als de geplande communicatie wordt systematisch in kaart gebracht.
- mensen gaan nadenken over hun communicatie, los van een bepaalde situatie of context.
- het biedt de mogelijkheid tot het vergroten van kennis. Deze kennis kan ingezet worden bij het begeleiden van ander cliënten.
- De B² gaat specifiek uit van de problemen die mensen met autisme kennen in de communicatie.

5. Welke andere instrumenten worden er op Cello nog meer gebruiken die hetzelfde resultaat kunnen bewerkstelligen?

Voor het antwoord op deze vraag verwijst ik naar de bespreking van de resultaten in hoofdstuk 4 (4.1, 4.2).

6. Op basis waarvan wordt voor het ene of het andere instrument gekozen?

Er zijn meerdere middelen om naar de communicatie van de begeleider te kijken, zoals de methode Heijkoop, de Hanen methode en de video-interactie training. Bovendien kunnen de resultaten van allerlei onderzoeksinstrumenten gebruikt worden om naast de manier van communiceren in de praktijk gelegd te worden. Zo kan bekeken worden of het ene bij het andere aansluit.

Er zijn twee hoofdredenen om voor een bepaald instrument of methode te kiezen:

- **de bekendheid met het instrument of de methode en het gevoel dit laatste goed te kunnen hanteren**
- **de tijdsinvestering**

Wat betreft de tijdsinvestering lijkt het mij de moeite de vergelijking te maken tussen de verschillende gehanteerde methodes. Voor zover ik hier zicht op heb, vragen ze allemaal om een vrij grote tijdsinvestering.

Tenslotte kom ik terug op de oorspronkelijke onderzoeksvraag:

Op welke manier draagt de B² bij tot eenduidigheid in de communicatie van begeleiders met cliënten met een verstandelijke beperking en autisme op Cello, wanneer ik deze als logopedist en autismespecialist hiervoor inzet?

Samengevat kan gezegd worden dat de B² zeker een waardevol instrument is. Het biedt de mogelijkheid om op een goede manier af te stemmen en de communicatie te bespreken, niet noodzakelijk vanuit een “probleemsituatie”.

De tijd wordt als het grootste probleem gezien, zowel door de afnemers als door de invullers van het instrument, of om de termen van de auteurs te gebruiken, zowel door de directe als de indirecte begeleider. Hierbij kan als kanttekening geplaatst worden dat door de groepsgewijze ondervraging, waarvan ik om praktische redenen gebruik gemaakt heb, groepseffecten opgetreden kunnen zijn (Migchelbrinck, 2003). Ik vind de B² n.l. helemaal geen eenvoudig instrument om te gebruiken. Er is heel gedegen kennis van autisme en van communicatie bij mensen met autisme voor nodig. Tijdens de interviews werd door een aantal mensen wel vermeld dat ze het instrument niet of niet goed genoeg kenden. Niemand heeft vermeld het erg ingewikkeld te vinden. Hier had ik achteraf gezien zelf naar kunnen vragen.

Wat nodig is om de B² te kunnen gebruiken en wanneer deze ingezet kan worden, heb ik als volgt in schema gebracht:

Voorwaarden	Wanneer inzetten
• Grondige kennis van autisme en van communicatie bij mensen met autisme bij de indirecte begeleider. • Kennis van het instrument zelf m.a.w. scholing van de indirecte begeleider. • Tijd voor zowel de directe als de indirecte begeleider. • Kennis van de persoon waarvoor een B² wordt ingevuld door de indirecte begeleider.	• Voor scholing. • In het kader van de beeldvorming. • Bij het begin van een interventie. • In de loop van een interventie. • Wanneer zich problemen voordoen in de afstemming.

De hypothesen zoals ik ze geformuleerd heb in hoofdstuk 1 blijken bijna allemaal te kloppen. Het directe resultaat m.b.t. de georganiseerde communicatie had ik onderschat.

Hoofdstuk 6: Aanbevelingen

Voor een deel zijn mijn aanbevelingen terug te vinden in het vorige hoofdstuk waarin de resultaten bediscussieerd worden.

Op basis van het onderzoek kan ik drie duidelijke aanbevelingen doen:

1. Het is zinvol de B² in te zetten in verschillende stadia van het begeleidingsproces, zowel bij teams die minder thuis zijn in de materie als bij teams die er wel mee vertrouwd zijn.
Herhaling na een aantal jaren is zeker ook zinvol. Teams veranderen. Bij de derde cliënt, waarbij de B² voor de tweede keer werd afgenomen, bleek na zes jaar nog maar 1 teamlid, wonen en werken bij elkaar genomen, dezelfde te zijn.
2. De combinatie van de B² met het bekijken en bespreken van videobeelden samen met de begeleiders levert een beter resultaat op.
Dit maakt de tijdsinvestering er echter niet minder op. Alle geobserveerde personen waren hier enthousiast over en brachten hun bevindingen in, in de bespreking.
3. Het taalgebruik in de stellingen zou aangepast moeten worden. Deze anders formuleren kan het invullen een stuk vergemakkelijken zonder afbreuk te doen aan de inhoud. Het mag duidelijk zijn dat er heel zorgvuldig is nagedacht over elk woord in de stellingen. Toch denk ik dat het tijd is voor een nieuwe denkoefening. De kunst zit hem volgens mij in het weglaten van overbodige woorden en het gebruik van kortere zinnen. Hierbij volgen een aantal voorbeelden waarbij ik geprobeerd heb de stelling eenvoudiger te formuleren:

Stelling 4:

Ik gebruik mijn stem om contact te maken tijdens de omgang.

Ik gebruik mijn stem om contact te maken.

Stelling10:

Ik kondig activiteiten aan door bewust het gebruiksvoorwerp te geven, met de bedoeling dat hiermee even kan gewacht worden op wat dadelijk met dit voorwerp gaat gebeuren. Het zijn dagelijkse routine voorwerpen waarvan de persoon het gebruik kent.

Ik geef een gebruiksvoorwerp om de persoon hiermee te laten wachten op de activiteit met dat voorwerp. De persoon kent het gebruik van dit voorwerp.

Stelling 45:

Ik gebruik in mijn gesprekken de volgende persoonlijke voornaamwoorden om personen aan te duiden: Ik, Jij, Hij, Zij voor vrouwelijk, Wij, Jullie, Zij voor een meervoud

Ik gebruik de volgende woorden:

Ik, Jij, Hij of Zij, Wij, Jullie, Zij(meervoud).

Ik pleit dus voor een nieuwe versie van de B². Hierin kunnen mogelijk ook nieuwe ontwikkelingen m.b.t. communicatie meegenomen worden. Het zou dan een meer gebruiksvriendelijke en geactualiseerde versie worden.

Nawoord

Wanneer ik terugkijk op wat dit praktijkonderzoek opgebracht heeft, denk ik hierover tevreden te kunnen zijn.

Alle drie de B² besprekingen hebben een verbetering met zich meegebracht wat betreft het gebruik van het communicatiesysteem. Begeleiders hebben gereflecteerd op hun communicatie en hebben zelf ingezien hoe belangrijk het is goed af te stemmen en afspraken te maken. Dit komt direct de mensen met autisme, waarvoor het in de eerste plaats te doen is, ten goede. Hoe beter zij hun begeleiders begrijpen en hoe meer aangesloten wordt bij hun mogelijkheden, hoe beter zij zich in hun vel kunnen voelen.

Voor de organisatie betekent dit onderzoek een stukje professionalisering. De begeleiders die hieraan deelgenomen hebben, hebben kennis opgedaan die zij ook kunnen gebruiken voor andere cliënten.

Het gebruik van de B² zal ik ook aan mijn collega's en aan de psychologen en orthopedagogen aanbevelen. Daardoor zullen nog meer begeleiders en meer cliënten er baat bij hebben. Ik weet nu ook dat de investering die dit vraagt van een organisatie verantwoord is.

Zelf ben ik weer helemaal een overtuigde B² gebruiker. Ik zal hem niet meer helemaal op dezelfde manier gebruiken, maar denk er door de combinatie met de videobeelden en de bespreking ervan, nog meer uit te kunnen halen.

Reflectie en evaluatie

Toen ik begonnen ben aan de opleiding Master Special Educational Needs- Autismespecialist, had ik al heel wat kennis over autisme. Deze kennis wilde ik graag aanvullen. Ik wilde ook graag de titel kunnen gebruiken zodat anderen zouden weten waar ik voor sta en wat ik te brengen heb. Hoewel ik heel wat uren in de studie heb moeten steken, bleek het echt de moeite waard. Over autisme valt er heel wat te leren en hoe meer je te weten komt, hoe groter het besef dat er nog veel meer is waar je je in kan verdiepen.

Wat ik niet had verwacht is dat de studie mij niet alleen via de kennislijn veel kon bijbrengen, maar dat ze me via de leer- en onderzoekslijn minstens evenveel te bieden had.

Kennis en inhoud zijn niet voldoende om een goede professional te zijn. Wanneer er op betrekkningsniveau dingen blijven liggen, staat dit ook een goede hulpverlening in de weg. Ik heb me vaak alleen op de inhoud gestort en was dan gefrustreerd door het feit dat dit niet opbracht wat ik ervan verwachtte. Nu begrijp ik hoe dit komt. Ik weet ook beter wat ik eraan kan doen en voel dat ik niet alleen inhoudelijk sterker in mijn schoenen sta.

In het voorwoord heb ik alle mensen bedankt die ik via de studie heb leren kennen. Ik heb namelijk niet alleen van de docenten en van mijn supervisor dingen geleerd. Ook van de medestudenten heb ik heel wat meegekregen. Het feit dat we allemaal op een andere manier met mensen met autisme te maken hebben, niet alleen professioneel, maar ook privé als zus, vrouw of moeder van een persoon met autisme, maakt dat mijn kijk op deze mensen veel breder is geworden. Met één van onze medestudenten, die een Autisme Spectrum Stoornis heeft, hadden we de ervaringsdeskundige bij uitstek onder ons. Ik heb altijd het gevoel gehad dat we het getroffen hebben met onze medestudenten. De samenwerking verliep steeds op een vlotte en plezierige manier.

In het praktijkonderzoek ben ik pas echt plezier beginnen krijgen toen ik er praktisch mee aan de slag kon. Iedereen aan wie ik het vroeg was meteen bereid hieraan mee te werken.

Clustermanagers en begeleiders zagen dat het voor hen en voor de cliënt meerwaarde kon hebben om dit te doen. Ik had ook heel snel een aantal vrijwilligers gevonden, die zich wilden laten filmen en die geloofden hier zelf iets van te kunnen leren. Dit zegt iets over de manier waarop er naar mij gekeken wordt als professional. Ik was hier erg blij mee.

Door als “critical friend” de onderzoeksverslagen van de andere studenten te lezen, bleek weer hoe ieders achtergrond bepalend is voor het soort autismespecialist dat we zullen zijn. We hebben niet allemaal dezelfde deskundigheid. Het heeft me ook doen beseffen dat wat ik te bieden heb met mijn kennis en achtergrond bijzonder is. Ik ben hier best trots op.

Tenslotte ga ik het nog even over de B², het onderwerp van dit praktijkonderzoek, hebben. Ik ben blij dit instrument “uit de mottenballen” te hebben gehaald. Het zou jammer zijn als er niets meer met het instrument gedaan zou worden, jammer van de inspanning die het ongetwijfeld heeft gekost om het te maken, en jammer van de mogelijkheden die het ons kan bieden. Ik ga er in ieder geval verder mee aan de slag en hoop met dit onderzoek ook anderen hiertoe aan te kunnen zetten.

Literatuurlijst

Berckelaer-Onnes, I. van & Noens, I. (2004), Van taal naar teken-van teken naar taal, *Autisme Centraal* (jrg 22-4, juli-augustus, p4-6)

Bildt, A. de (2003), *The Friesland Study. Pervasive Developmental disorder in mental retardation*, (Academisch proefschrift), Groningen: Rijksuniversiteit Groningen

Bogdashina, O. (2006), *Communicatiekwesies bij autisme en syndroom van Asperger. Spreken we dezelfde taal?*, Garant, Antwerpen-Apeldoorn,

Degrieck, S. (2001), B² of B in het kwadraat: communicatieprofiel, *Autisme Centraal*, Jrg 20-1, januari-februari, p26-30

Degrieck, S. (2007), *En dan...en dan. Tijd verhelderen voor mensen met autisme*, Lannoo Campus

Denteneer-van der Pasch, W. & Verpoorten, R. (2007), *Autisme Spectrumstoornissen, Basisbegrippen en inleiding tot concept ondersteunende communicatie*, Viataal, St Michielsgestel

Granlund, M., & Olsson, C. (1997), *Eerst observeren, dan communiceren*, Elsevier, Utrecht

Harinck, F. (2006), *Basisprincipes praktijkonderzoek*, Antwerpen, Garant

Heijkoop, J. (1995), *Vastgelopen*, Nelissen, Soest

Hendriksen, J. (2004), *Collegiale consultatie en coaching*, Nelissen, Soest

Kraijer, D. (2004), *Handboek autistischespectrumstoornissen en verstandelijke beperking*, Harcourt Book Publishers, Lisse,

Lingsma, M. (2000), *Aan de slag met teamcoachen*, H. Nelissen, Baarn

Manolson, A. (2009), *Praten doe je met z'n tweeën*, SWP

Mesibov, B., Shea, V., Schopler, E., (2004) *The teacch approach to autism spectrum disorders*, Springer

Mevissen, L. (2005), *Kwetsbaar en afhankelijk, Gedragsproblemen bij mensen met een verstandelijke beperking, Van beeldvorming naar behandeling*, Uitgeverij SWP, Amsterdam,

Migchelbrink, F. (2003), *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, Uitgeverij SWP, Amsterdam,

Noens, I. & van Berckelaer, I. (2002), Communicatie bij mensen met autisme en een verstandelijke beperking: van inzicht naar interventie, *Nederlands tijdschrift voor Zorg aan verstandelijk gehandicapten* (jrg 28-4,)

Oorsouw, van W.& Embregts, P.(2009), Het trainen van begeleiders in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, een meta-analyse naar de effectiviteit van trainingselementen, *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, (48, p. 403-414)

Wing, L.(1996), *Leven met uw autistisch kind: een gids voor ouders en begeleiders*, Swets&Zeitlinger,Lisse,

Verpoorten, R., Degrieck, S., Valkenborg, J.(2001), *B², Omgaan met autisme - Mijn communicatie*, VDA

Internet:

B²: www.autismecentraal.com

Cello: www.cello-zorg.nl

ComVoor: www.kuleuven.be/orhto/ComVoor

Dijkxhoorn, Y.: *Autisme en verstandelijke beperking. Langs de levenslijnen*, 2008
www.dvcdetriangel.be/.../Autisme%20langs%20de%20levenslijnen.pdf

Hanen: www.ouders.nl

Bijlage

Interview: Vragen aan collega's en psychologen en orthopedagogen

Wie van jullie gebruikt de B²?

Indien je hem niet gebruikt, waarom niet?

Wat denk je nodig te hebben om het wel af te nemen?

Welke middelen gebruik je om begeleiders op een lijn te krijgen?

Wie gebruikt de B² wel?

Wat zijn je indrukken?

Wanneer zet je de B² in?

Welke feedback heb je hierover ontvangen?

Interview: Vragen aan begeleiders na afloop van de bespreking

Welke indruk had je bij de vragenlijst?

Hoeveel tijd heeft het invullen je gekost?

Wat vond je van de bespreking?

Denk je hier iets aan over te houden?